

Зразково ретельне дослідження

Івашків Г. Декор української народної кераміки XVI — першої половини XX століть. — Львів: Інститут народознавства НАН України, 2007. — 544 с., іл.

Орнаментика гончарства привертає увагу мистецтвознавців і етнологів ось уже понад століття. З'ясовано у найзагальніших рисах етапи її розвитку і територіальні художні особливості низки регіонів — Київщини, Полтавщини, Поділля, Прикарпаття, меншою мірою — Волині, Чернігівщини, Слобожанщини, Півдня. При доволі широкому, порівняно з іншими видами традиційної образотворчості, вивченні української кераміки кінця XIX—XX ст. досі не було праці, що підсумовувала б у загальнонаціональному масштабі результати попередніх досліджень і поставила б їх у контекст історії мистецтва всього середземноморсько-східноєвропейського регіону.

Цю прогалину заповнила монографія Галини Івашків “Декор української народної кераміки XVI — першої половини XX століть”, яка складається зі вступу, чотирьох розділів та висновків. Безперечним достоїнством книжки є ретельно опрацьований і літературно відшліфований текст, у якому немає загальників, “інформаційного шуму”, помилок.

Приваблює рідкісна, на жаль, у нашій мистецтвознавчій літературі повага до здобутків колег і попередників: автор монографії неодмінно повідомляє про джерела запозичення кожної ілюстрації, вказує місця

музейного збереження предметів, називає прізвища авторів фотографій і таблиць, які наведені в праці, не кажучи вже про сумлінні посилання на використані джерела.

У вступі Г. Івашків скрупульозно зробила огляд спеціальної вітчизняної наукової літератури від середини XIX до початку XXI ст. У роботі використано також більше 70 іншомовних праць, які розглядали питання декору кераміки. Дослідниця проаналізувала й окремі матеріали рукописних фондів: Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського; Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України; Інституту народознавства НАНУ, Центрального Державного історичного архіву України у Львові, Російського етнографічного музею

(РЕМ у Санкт-Петербурзі), використано результати експедицій і відряджень автора в різні регіони впродовж 1994–2005 рр. (с. 25).

Автор опрацювала збірки народної кераміки у понад тридцяти музеях України, близько десяти музеях Польщі, велике зібрання української кераміки у Санкт-Петербурзькому РЕМ, приватних збірках Львова, Києва, Чернівців (с. 25–26). Істотним джерелом стала збірка кахлів XIV–XVIII ст. й ужиткової кераміки XVI — першої половини XX ст. (всього більше 1300 предметів) відомого колекціонера-реставратора Петра Лінинського. Це дозволило Галіні Михайлівні зробити висновки про систему декору, основні композиції, сюжети, сценки, мотиви й елементи. На численних прикладах вона уважно простежила головні етапи трансформації декору, звернула увагу на функціонування в Україні гончарних цехів.

Важливим у студії Г. Івашків є розділ про техніки оздоблення кераміки. Слушно зауважено, що питання способу декорування глиняних виробів є однією з мистецтвознавчих проблем, яку досі розглядали лише частково в окремих працях. Робиться акцент на визначальних і маловивчених техніках. При цьому виділено: риткування (гравірування), ангобування (“обливання”), розпис кольоровими глинками (ангобами) з похідними від них (ріжкування, фляндрування, мармурування), поливання (“крайкування”, розпис поливою, часткове й суцільне покриття поливою), розпис вохрою й іншими мінеральними фарбами, штампу-

вання, лошення (с. 91). Натомість окрема проблема пластично-фактурного декору слушно зарезервована для наступного дослідження.

Виклад третього розділу Г. Івашків логічно розпочинає з визначення поняттєво-термінологічного апарату, зокрема виявляє специфіку понять “орнамент”, “візерунок”, “декор”, обґрунтовує ієрархічні рівні елемент — мотив — композиція. Ретельно проаналізовано еволюцію абстрагованих форм. Для поглибленого й цілісного вивчення декору глиняних виробів XVI — першої половини XX ст. залучено й пам’ятки доісторичного періоду та Середньовіччя (с. 154).

Простежуючи хронологію застосування в пам’ятках різних археологічних культур з території України прямих і хвилястих ліній, знаків зигзага, ромба, трикутника, сітки, спіралі, хрещатих мотивів (свастики, скісного та прямого хрестів, хреста в колі), розетки в колі, Г. Івашків щоразу виявляє їхні іконографічні та стилістичні особливості для кожного з етапів, частотність і час найбільшого поширення.

Серед зображальних структур акцентовано характеристику рослинних мотивів від простих до складніших композиційних схем (“розетка”, “гілка”, “букет”, “вазон”, “дерево життя”, “вінок”, “гірлянда”), позначених багатоваріантністю та широкою семантичною наповненістю, а також зображень тварин (лев, олень, віл, кінь, корова, цап, баран), риб і птахів (с. 227). Особливо детально розглянуто мотив “вазона”. Постійно порівнюються іконографія та сти-

лістика декору вітчизняного гончарства з аналогами інших регіонів Європи й Азії, виявляються специфіка та художнє значення творів українських майстрів.

Четвертий розділ присвячено іконографії й художнім особливостям міфологічних мотивів та образів — антропоморфних, фантастичних рептилій, Сімаргла-Сенмурва, сирен і русалок (аналогів українських мавок і західноєвропейської Мелюзини), однорога, василіска, християнських сюжетів (образи Спасителя, Божої Матері, святих, ангелів, сцен Страшного суду), зображень церков і дзвіниць, світських композицій — сцени праці, водіння ведмедя, музикування, зображення вершників, корчемних забав на різних типологічних групах кераміки, більшість із яких уперше введено до наукового вжитку. Всі ці образи та сюжети також зіставлено з аналогами в інших країнах, виявлено спільні та відмінні риси між ними.

Важливими є пошуки мотивних і сюжетних паралелей у кераміці й інших видах декоративно-ужиткового мистецтва, зокрема в різьбленні, вишивках, гравюрах, іконах тощо. Виразним графічним матеріалом і певною розрядкою для читача цієї книги є чорно-білі рисунки автора, подані на трьох розворотах.

Скрізь помітна прискіплива увага Г. Івашків до традиційної термінологічної лексики, суджень самих гончарів про свою працю. Їхні висловлювання щедро цитуються та допомагають, ніби зсередини, висвітлити самоусвідомлення творців народного мистецтва, показати, як самі майстри сприймали свої вироби. Зауважимо, що дослідниця використовує сучасні підходи до осмислення, тлумачення, класифікації матеріалу, поєднує ретельне вивчення музейних збірок з експедиційними дослідженнями. Надзвичайно цінним є ґрунтовний аналіз традицій і новацій у декорі народного гончарства, що далеко не завжди виявляються чужими глибинним традиціям українського образотворчого фольклору.

Зрештою, на високу оцінку заслуговує добротність літературного викладу, часом просто-таки майстерного, щедро й доречно підібраний ілюстративний матеріал, який органічно пов'язується з текстом. Загалом, монографічна праця Галини Івашків про декор української кераміки стала вагомою подією українського мистецтвознавства, а в особі її автора маємо сформованого талановитого дослідника з оптимальним поєднанням наукових і літературних здібностей, які дозволяють їй вирішувати завдання високої складності.

Михайло СЕЛІВАЧОВ,
доктор
МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА